

Oorlogspropaganda rond de Vlaamse kwestie. De werking van de plaatselijke afdelingen van de Deutsch-Flämische Gesellschaft 1917/18 (I)

Winfried DOLDERER

De Deutsch-Flämische Gesellschaft was in het laatste anderhalf jaar van de Eerste Wereldoorlog de propaganda-organisatie bij uitstek voor de Flamenpolitiek in Duitsland¹. Zij ontstond in 1917 uit twee Duits-Vlaamse verenigingen, die in maart onafhankelijk van elkaar te Düsseldorf en Berlijn gesticht werden en in september een gemeenschappelijk verbond vormden. Het ontstaan en de werking van de Deutsch-Flämische Gesellschaft pasten in het Duitse beleid tegenover het bezette België, dat erop gericht was de Vlaamse Beweging te paaien en zodoende het land in te lijven in een Europese invloedssfeer van het keizerrijk.

Twee centrales: Düsseldorf en Berlijn

Het bezettingsbestuur te Brussel had dan ook zowel bij de stichting als bij de versmelting van de twee Duits-Vlaamse groepen te Düsseldorf en Berlijn een vinger in de pap. In het voorjaar van 1917 bereikte de Duitse Flamenpolitiek met de oprichting van de Raad van Vlaanderen, de ontvangst van een activistische afvaardiging door de rijkskanselier en het begin van de bestuurlijke scheiding haar laatste beslissende fase. In verband daarmee zal het bezettingsbestuur het wenselijk geacht hebben, ook in Duitsland de propaganda voor de Flamenpolitiek te versterken. Het gaf dus het startsein voor de twee groepen te Düsseldorf en Berlijn, waarvan de stichtende leden al klaar stonden, om deze taak op zich te nemen.

De tweeledige structuur bleef ook na de door het Brusselse bezettingsbestuur afgedwongen samensmelting van de beide kernen in september 1917 bewaard. De nieuwe Duits-Vlaamse vereniging werd beheerd vanuit twee centrales te Düsseldorf en Berlijn, die op voet van gelijkheid naast elkaar bleven bestaan. De broze dubbelconstructie was duidelijk een compromisformule met de be-

1. Cf. Winfried DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890 - 1920.* (= *Kasseler Forschungen zur Zeitgeschichte*, Bd. 7). Melsungen 1989, pp. 211-225.

doeling, de diepgaande politieke en ideologische verschillen tussen de twee groepen te verdoezelen.

Te Berlijn zwaaiden vertegenwoordigers van de uiterste rechtervleugel van de Duitse publieke opinie de plak, meestal protestanten uit het conservatieve en nationaal-liberale kamp. Zij waren scherp gekant tegen het officiële beleid van de regering en van het bezettingsbestuur in België, dat de omvorming van het land tot satellietstaat in een losse Duitse invloedssfeer beoogde. De radicale expansionisten in de Berlijnse groep vonden dit maar een halfslachtige oplossing, waarbij België volgens hen nog teveel zelfstandigheid bleef behouden en de verhoopte Duitse machtspositie op losse schroeven zou komen te staan. Zij kwamen op voor een ver doorgedreven Duitse heerschappij over België als winnend of pleitten zelfs vlakaf voor de rechtstreekse aanhechting van het land. Zij waren voorstanders van een oorlogsvoering tot het uiterste, anders dan de officiële instanties hielden zij geen enkel ogenblik rekening met de militaire krachtsverhoudingen en doodverfden het diplomatieke geschipper van de rijkskanselier als verraad. Deze keiharde nationalistische oppositie, waarvan voraanstaande vertegenwoordigers betrokken waren bij de stichting van de Berlijnse groep, had de regering al sedert het eerste oorlogsjaar het leven zuur gemaakt. Van de Duits-Vlaamse Vereniging wilden de initiatiefnemers te Berlijn een zweeporganisatie maken, om de bewindvoerders het vuur aan de schenen te leggen en ze de radicaal-expansionistische toer te doen opgaan.

In Düsseldorf maakten katholieken die de Vlamingen als geloofsgenoten in het hart droegen, de wacht uit. Hun voorstellingen omtrent het toekomstige politieke lot van België lagen helemaal in de lijn van het officiële beleid; ze genoten dan ook de voorkeur van het Duitse bezettingsbestuur te Brussel vóór hun Berlijnse concurrenten. Tussen de twee ideologisch verschillende fracties waren strubbelingen ook onder het gemeenschappelijke dak van de Duits-Vlaamse Vereniging schering en inslag. Daarbij ging het veelal om persoonlijke ruzies of confessionele geschillen tussen katholieken en protestanten, maar vaak ook om tegenstrijdige opvattingen omtrent de bedoelingen en grondbeginselen van de werking van de Vereniging. De Berlijnse groep was vooral uit op kortstondige propagandasuccessen en wilde een ronkende, sterk politiek getinte voorlichtingscampagne op touw zetten over het Vlaamse vraagstuk en de zogezegde Duitse belangen in België. De katholieke en gezagsgetrouwe groep in Düsseldorf wilde daarentegen vooralsnog achter de schermen werken, om voor de tijd na de oorlog een Duits-Vlaamse toenadering op lange termijn voor te bereiden. Zij was vooral wars van elke rechtstreekse politieke actie en beklemtoonde het zuiver culturele karakter van de verbondswerking als het enige middel, om het „vertrouwen” van gezaghebbende Vlamingen te winnen.

Dit strookte met de bedoelingen van het Duitse bezettingsbestuur in België, dat vooral wilde beletten, dat de Deutsch-Flämische Gesellschaft zou uitgroeien tot de zoveelste regeringsvijandige organisatie in het radicaal-expansionistische kamp. De gezagsdragers te Brussel beschouwden de vereniging als het ver-

lengstuk van hun beleid naar het Duitse publiek toe, om daar stemming te maken voor het zagezegd „gematigde” expansieprogramma van de officiële Flamenpolitik. Gedeeltelijk lijken ze in dit opzet geslaagd te zijn. Zo bleef het verbondsblad *Vlameland*, dat vanaf november 1917 tweemaandelijks en vanaf mei 1918 om de vier weken verscheen, vrij van elke uiting van politieke propaganda. Pas in de laatste maanden van de oorlog gingen vooral uit de Berlijnse kring herhaaldelijk stemmen op, die pleitten voor een kordatere aanpak van de Flamenpolitik en die verzet aantekenden tegen voorstanders van een vrede door overleg binnen de regering.

De Deutsch-Flämische Gesellschaft kende na de aaneensluiting van de twee kernen te Düsseldorf en Berlijn een snelle uitbreiding. Vanaf november 1917 werden plaatselijke afdelingen achtereenvolgens in ten minste 13 Duitse steden opgericht. Bij een herdenkingsviering ter gelegenheid van het honderdjarige bestaan van de Gentse universiteit kwam op 3 november 1917 zelfs een Vlaamse sectie van de vereniging tot stand met afdelingen te Antwerpen, Brussel, Gent en Kortrijk. Het verbondsbestuur stelde rond die tijd een leidraad op met aanbevelingen voor de stichting en de werking van plaatselijke afdelingen². Daarin drukte het de leden op het hart, bij de propaganda voor de Duits-Vlaamse zaak elke politieke toespeling achterwege te laten. Er mocht vooral met geen woord gerept worden over Duitse plannen i.v.m. de toekomstige staatkundige verhouding tussen het keizerrijk en België, om geen strubbelingen te doen ontstaan binnen de vereniging zelf en om de Vlamingen niet voor het hoofd te stoten. De werking moest volgens het bestuur vooral mikken op gezaghebbende groepen in een gemeente, zoals de redacteurs van de plaatselijke kranten en leraars, die voor een ruime verspreiding van de Duits-Vlaamse gedachte konden zorgen. Maar ook studenten, vertegenwoordigers van het culturele leven zoals medewerkers van musea, alsmede economische belangengroepen zoals kamers van koophandel en nijverheid waren begerde doelwitten van de propaganda.

Het foldertje bevatte uitvoerige handleidingen voor het houden van voordrachtavonden. De spreekbeurten moesten zich niet noodzakelijk beperken tot het Vlaamse vraagstuk. De auteurs van de leidraad achtten het zelfs wenselijk, er ook de geschiedenis en cultuur van Noord-Nederland en zelfs van de Boeren in Zuid-Afrika bij te betrekken. De voorzitter moest er wel op letten, dat in de discussie na een spreekbeurt geen politieke vraagstukken aangesneden werden. Over het algemeen moest de werking van de plaatselijke afdelingen vooral het wetenschappelijke en culturele terrein bestrijken. Volgens het verbondsbestuur konden ze nuttig heemkundig studiewerk verrichten door het onderzoek naar middeleeuwse Vlaamse nederzettingen in hun (Duitse) streek

2. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Deutsch-Flämische Gesellschaft. Winke für die Gründung und Tätigkeit von Ortsgruppen.

te bevorderen. In de Noordduitse gewesten kon de voorlichting omtrent de Vlaamse cultuur aanknopen aan de Platduitse streektaal. De plaatselijke afdelingen moesten bovendien opvoeringen van Vlaamse volksliederen en muziek evenals tentoonstellingen van Vlaamse schilderijen en diavoordrachten over Vlaamse kunst en architectuur op touw zetten.

De Deutsch-Flämische Gesellschaft kon zodoende in velerlei opzichten hand- en spandiensten verlenen aan de Flamenpolitik. Op het nationale vlak trad zij op als agent van het regeringsbeleid, door vanaf april 1917 de propagandistische bewerking van weggevoerde Vlaamse arbeiders te organiseren. Voor deze taak kwam uiteraard vooral de bestuursafdeling in Düsseldorf in aanmerking. Zij verenigde de gedeporteerden, die vooral in de Westduitse nijverheid waren tewerkgesteld, in Vlaamse kringen, om hun het besef van hun Vlaamse identiteit en een flamingantisch bewustzijn bij te brengen en hen meteen te onttrekken aan invloeden van socialistische propaganda in hun Duitse omgeving. Voor de plaatselijke afdelingen was, zoals uit de geciteerde handleiding blijkt, de taak weggelegd, om in brede lagen van de Duitse bevolking een cultureel getinte belangstelling voor het Vlaamse vraagstuk te kweken, zonder de politieke oppositie ter rechterzijde tegen de officiële Flamenpolitik aan te wakkeren. De mobilisering van de publieke opinie moest de Duitse eis tot interne federalisering van België en duurzame medezeggenschap in het land kracht bijzetten.

In het volgende verhaal wordt de geschiedenis van enkele plaatselijke afdelingen van de Deutsch-Flämische Gesellschaft geschetst, waarover in Duitse archieven nog documentatie beschikbaar is. Hoe zag de werking van deze groepen er concreet uit? Was zij helemaal op de leest geschoeid van het cultureel gerichte programma dat de mensen in Düsseldorf voorstonden, of deden zich ook de politieke belangen van de Berlijnse kring erin gelden? Wie waren de oprichters en leden van de plaatselijke afdelingen? Waren zij voorstanders van een radicaal expansiebeleid tegenover België of lagen hun politieke voorstellingen in de lijn van het regeringsprogramma? Hoe waren zij voor het eerst in aanraking gekomen met de Vlaamse problematiek? Het onderwerp van onze bijdrage is de vraag, hoe de propaganda voor de Flamenpolitik in Duitsland aan de basis gebeurde.

De initiatiefnemers: Beyerle en Stange

Bij de stichting van plaatselijke afdelingen van de Duits-Vlaamse Vereniging in Duitsland waren volgens de beschikbare bronnen vooral twee mannen betrokken, die tijdens de oorlog op sleutelposities van de Flamenpolitik zaten: de rechtsgeleerde professor Konrad Beyerle in Brussel en de protestantse theoloog Carl Stange te Göttingen. Hun nagelaten correspondentie in het Centrale

Staatsarchief van de DDR te Potsdam en het Stedelijk Archief te Göttingen bevatten de meeste vandaag nog bereikbare informatie omtrent de plaatselijke afdelingen van de Deutsch-Flämische Gesellschaft. De katholiek Beyerle was vóór de oorlog professor in Göttingen, waar hij begin 1916 betrokken geraakte bij de propaganda onder de Vlaamse krijgsgevangenen in het nabijgelegen kamp³ en tevens door tal van voordrachten en publikaties over de Vlaamse kwestie naam maakte als een van de meest gezaghebbende katholieke deskundigen terzake. Vanaf februari 1917 werkte hij als referent in de Politische Abteilung van het Generaal-gouvernement te Brussel, waar hij zich bezig hield met de contacten tussen het bezettingsbestuur en katholieke flaminganten. Hij was in maart 1917 aanwezig op de stichtingsvergadering van de Duits-Vlaamse kring in Düsseldorf. Beyerle gaf aan deze groep principieel de voorkeur boven de „concurrentie” in Berlijn, omdat ze grotendeels uit katholieken bestond, die bovendien nauw aanleunden bij de officiële Flamenpolitiek, maar hij pleitte ten stelligste voor de vereniging van de twee kringen in Düsseldorf en Berlijn. Carl Stange was de man die in Göttingen de activistische propaganda onder de Vlaamse krijgsgevangenen stimuleerde. Sedert begin 1915 behartigde hij hun socio-culturele belangen en behoeften, (na enkele maanden) als vastbenoemd „wetenschappelijke adviseur” van de kommandantuur en als voorzitter van de „Fürsorgeabteilung”, die de leiding van de grootscheepse propagandacampagne in het kamp in handen had. De bedoeling was de Vlaamse krijgsgevangenen in Duitsgezinde en activistische zin te heropvoeden en in Göttingen de kaders van een toekomstige deelstaat Vlaanderen in een gefederaliseerd België onder Duitse voogdij te „vormen”. Stange trad in juni 1917 met geheel de Fürsorgeabteilung toe tot de Duits-Vlaamse groep in Berlijn, waarmee hij ook later bij voorkeur bleef samenwerken.

Omstreeks dezelfde tijd, dus nog vóór de versmelting van de twee kringen te Düsseldorf en Berlijn, liep hij rond met plannen tot stichting van een aparte „Hanzeatische groep” van de Duits-Vlaamse Vereniging. Zij zou in de Noordduitse steden Lübeck, Hamburg en Bremen als derde zelfstandige tak van de organisatie op gelijke voet naast de beide andere kernen bestaan. Stange kwam voor het eerst met dit voorstel voor de dag begin juni 1917 in brieven aan de toen in Lübeck wonende Noordduitse schrijver Franz Fromme, een bekende Vlamingenvriend (reeds van vóór de oorlog) en lid van de Duits-Vlaamse groep in Düsseldorf, en aan een van de stichters van de Berlijnse kring, Paul Simons, die allebei positief reageerden⁴. Fromme beschouwde de uitbouw van een eigen Duits-Vlaamse organisatie in de Hanzesteden als een waarborg,

3. Cf. *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 1, Tielt / Utrecht 1973, pp. 605-606; DOLDERER, *Deutscher Imperialismus...*, pp. 132-136.

4. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Fromme aan Stange, Lübeck, 6.6.1917; Simons aan Stange, Charlottenburg, 12.6.1917.

dat ook na de op til zijnde samensmelting van de twee groepen te Berlijn en Düsseldorf het zwaartepunt van de vereniging in het Nederduitse Noordwesten zou komen te liggen. Simons, die in het bestuur van de Berlijnse kring de functie van schrijver bekleedde, kwam nog in juni zelf naar Göttingen, om met Stange over het project te praten⁵. Volgens hem moesten er in de drie Hanzesteden eerst plaatselijke afdelingen van de grond komen, die dan achteraf een aparte groep binnen de Deutsch-Flämische Gesellschaft onder het voorzitterschap van de Hamburgse burgemeester Werner von Melle⁶ zouden vormen. Stange kwam, naar hijzelf later schreef, met Simons overeen, dat de Hanzeatische sectie zou aanleunen bij de Duits-Vlaamse Vereniging te Berlijn, maar over voldoende zelfstandigheid zou beschikken, om de „speciale betrekkingen tussen de Hanzesteden en Vlaanderen op een bijzondere manier” te behartigen⁷.

In Bremen kon Stange de advocaat en notaris Hermann Eggers⁸ voor zijn plan warm maken, hij had hem wellicht op de Guldensporenviering 1917 te Göttingen leren kennen. Eggers, die naar eigen zeggen „al jarenlang” een „hartstochtelijke liefde voor onze Vlaamse broeders” koesterde, had toen een tweedaags bezoek aan het krijgevangenkamp gebracht en zou daar o.m. August Borms ontmoet hebben. In het begin van de oorlog was hij als officier in België geweest. In Bremen onderhield hij, naar uit zijn correspondentie blijkt, nauwe banden met kringen van radicale expansionisten⁹. Bij de stichting van een Duits-Vlaamse groep in Bremen wilde Eggers een kopstuk van de toenmalige uiterst-rechtse oppositie betrekken, Andreas Gildemeister, een telg uit een rijk koopmansgeslacht, die als schrijver van reisverhalen en politieke boeken buiten de stad leefde. Gildemeister was medestichter van de in de zomer van 1915 opgerichte Unabhängiger Ausschuss für einen Deutschen Frieden, de meest bedrijvige expansionistische drukkingsgroep in Duitsland tijdens de oor-

5. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Simons aan Stange, 16.6.1917; Simons aan Stange, Charlottenburg, 26.6.1917.

6. Geboren te Hamburg, 18.10.1853; studie in de rechten te Heidelberg, Straatsburg, Leipzig, Göttingen; advocaat; 1900 senator; 1904 president van de onderwijscommissie; 1914-15 en 1917-1919 burgemeester; ontvangt in deze hoedanigheid op 25 mei 1917 een activistische delegatie met August Borms, Raf Verhulst en Cyriel Rousseu op het stadhuis; maart 1917 lid van de erecommissie van de Duits-Vlaamse groep te Düsseldorf; september 1917 raadsman van de Deutsch-Flämische Gesellschaft; 1919 stichter van de Hamburgse universiteit; gestorven te Hamburg, 18.2.1937.

7. Stadtarchiv Göttingen, KGL 19: Stange aan Borchling, Göttingen, 3.7.1917.

8. Geboren te Bremen, 29.8.1867; in november 1917 bestuurslid van de afdeling Bremen van de Deutsch-Flämische Gesellschaft; gestorven te Neuenkirchen/Weser, 29.5.1947.

9. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Eggers aan Stange, Bremen, 15.7.1917; Eggers aan Stange, Bremen, 15.7.1917; Eggers aan Stange, Bremen, 22.7.1917; Eggers aan Stange, Bremen, 3.10.1917.

log, en zou in september 1917 ook betrokken geraken bij de stichting van de Vaterlandspartei, die als expansionistische massa-organisatie in een mum van tijd meer leden telde dan de grootste Duitse partij, de sociaal-democratie¹⁰.

Bremen

Van een aparte Hanzeatische tak van de Deutsch-Flämische Gesellschaft kwam uiteindelijk niets in huis. Maar het initiatief bleef toch niet zonder gevolgen. Het mondde uit in de stichting van een kring van Vlamingenvrienden in Bremen, die als eerste plaatselijke afdeling van het verbond na de samensmelting van de twee kernen te Düsseldorf en Berlijn van de grond kwam. Stange stak een handje toe bij het uitstippelen van het programma van een „Vlaamse avond”, waarmee de nieuwe afdeling plechtig van wal wilde steken en waaraan hijzelf met een vier- of vijftal uitgekozen krijgsgevangenen uit het kamp te Göttingen beloofde deel te nemen¹¹. De gebeurtenis ging op 28 november 1917 door met de opvoering van middeleeuwse en moderne Vlaamse volksliederen en met als hoogtepunt een toespraak van de activistische bard René de Clercq¹². Tot ontsteltenis van zijn Duitse publiek blijkt de Vlaamse dichter een borrel of twee genuttigd te hebben alvorens het spreekgestoelte te beklimmen. Dit was alvast de indruk van Eggers, die ruim een week later aan Stange schreef, dat hij de Clercq graag nog eens eind januari voor een voordracht naar Bremen zou uitnodigen: „Ik denk, dat hij bij de spreekbeurt zelf dan nuchterder zal zijn. Hij kan zich voor mij graag achteraf bezatten.”¹³.

Voorzitter van de nieuwe afdeling te Bremen werd de germanist en stadsbibliothekaris Professor Heinrich Seedorf¹⁴, die uiterlijk sinds begin september onafhankelijk van de pogingen van Eggers met de oprichting van een plaatselijke afdeling van de Deutsch-Flämische Gesellschaft bezig was¹⁵. Ook Gilde-

10. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Gildemeister aan Stange, Leuchtenburg b. Bremen, 18.2.1918. Gildemeister werd geboren te Bremen, 21.10.1869; studeerde te Heidelberg, München, Bonn, Berlijn; reizen naar Noord- en Zuid-Amerika; tijdens de Eerste Wereldoorlog lid van verschillende nationalistische organisaties en lid van de Deutsch-Flämische, Deutsch-Baltische, Deutsche Gesellschaf.

11. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Eggers aan Stange, Bremen, 7.9.1917; 15.9.1917.

12. Stadtarchiv Göttingen, KGL 17: kranteknipstel uit de *Weserzeitung*, 29.11.1917: *Vlämischer Abend*. Een programma van de avond met de liedteksten is bewaard in het Staatsarchiv Bremen, 7.26 (fonds Hermann Tardel), nr. 258: Deutsch-Vlämische Gesellschaft. Ortsgruppe Bremen.

13. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Eggers aan Stange, Bremen, 7.12.1917.

14. Geboren te Bremen, 11.11.1863; studeerde klassieke talen en Germaanse taal- en letterkunde te Tübingen, Leipzig, Göttingen; 1891 medewerker bij de redactie van het Grimmsche *Deutsches Wörterbuch*; 1906 stadsbibliothekaris van Bremen; 1917-1919 voorzitter van de afdeling Bremen van de Deutsch-Flämische Gesellschaft; gestorven te Bremen, 5.9.1922.

15. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Stange aan Eggers, 24.9.1917.

meister en Eggers maakten deel uit van het bestuur, evenals de literair-historicus en volkskundige Hermann Tardel¹⁶. Tardel had al voor de oorlog wetenschappelijke contacten met Vlaanderen, waar hij bekend was met de Antwerpse volkskundige Alfons de Cock¹⁷. Gedurende de oorlog stond hij aan de kant van de hevige expansionisten ter rechterzijde van de Duitse publieke opinie en hij was een vinnig criticus van de „zwakke” regering, die volgens hem niet de vereiste wilskracht bezat voor een ver doorgedreven Duitse machtsuitbreiding in Europa. De vredesresolutie die de rijksdag te Berlijn in juli 1917 had gestemd, noemde hij een maand later „walgelijk”¹⁸.

De nieuw opgerichte afdeling in Bremen was van meet af aan druk in de weer met propaganda voor de Vlaamse zaak. Reeds in de tweede vergadering van het bestuur op 28 december 1917 stond de voorbereiding van een tweede „Vlaamse avond” op de agenda, waarvoor opnieuw René de Clercq als spreker zou gevraagd worden. Gildemeister stelde voor, dat naast de Vlaamse dichter ook Friedrich Wilhelm von Bissing een voordracht zou houden, de zoon van de acht maanden voordien overleden gouverneur-generaal van België en een van de befaamdste Vlaanderen-deskundigen uit de kringen van de rechtse expansionistische oppositie¹⁹. Uiteindelijk hield von Bissing op 2 februari 1918 alleen een spreekbeurt over het onderwerp „De Vlamingen en onze volkse plicht”²⁰.

De groep in Bremen wilde zich bovendien ook bekommeren om weggevoerde Vlaamse arbeiders, die in fabrieken in de omstreken tewerkgesteld waren. Zij blijkt van dit opzet, dat Eggers half december in een brief aan Stange aankondigde, echt werk gemaakt te hebben. Een maand later liet Eggers zich alvast uit het krijgsgevangenkamp te Göttingen twintig exemplaren van een boek van Hendrik Conscience opsturen, die hij aan de gedeporteerden wilde uitlenen²¹. Ruim een maand na de voordracht van von Bissing liet de Duits-Vlaamse groep in Bremen publiekelijk met een duidelijk politiek geluid van zich horen. Naar aanleiding van een rijksdagsdebat, waar enkele stemmen waren opgegaan

16. Geboren te Güstrow, 25.5.1869; studie Duitse taal- en letterkunde en moderne talen te Berlijn, Leipzig en Rostock; studieverblijf in Parijs en Gent; 1896 leraar te Rostock; 1898 leraar te Bremen; 1913 professor; gestorven te Bremen, 2.8.1951.

17. Over de Cock, cf. *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 1. Tielt/Utrecht 1973, p. 305. Twee brieven van de Cock aan Tardel over etymologische vraagstukken, Antwerpen, 6.12.1912 en 5.7.1913, bevinden zich in het Staatsarchiv Bremen, 7,26 (fonds Hermann Tardel), nr. 318.

18. Bundesarchiv Koblenz, NL 107 (fonds Richard Fester), nr. 192: Tardel aan Fester, Bremen, 24.8.1917.

19. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Eggers aan Stange, Bremen, 29.12.1917; Staatsarchiv Bremen, 7,26 nr. 258: Seedorf aan Tardel, Bremen, 24.12.1917.

20. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Eggers aan Stange, Bremen, 14.1.1918; Staatsarchiv Bremen, 7,26, nr. 258.

21. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Eggers aan Stange, Bremen, 13.12.1917; 14.1.1918; Stange aan Eggers, Göttingen, 21.1.1918.

voor een vrede door overleg en voor het herstel van België, richtte zij zich op 7 maart 1918 met een striemend protest tot de rijkskanselier. De opstellers van de tekst, uit naam van de vereniging ondertekend door Seedorf, wonden geen doekjes om hun toekomstverwachtingen. De „politieke verhoudingen in het Westen”, eisten zij, moesten zodanig geregeld worden, dat de „stamverwante Vlamingen, vast aangeleund bij de beschermende macht van het Duitse Rijk, in de toekomst hun volksaard onbelemmerd” konden ontplooiën, „tot beveliging en verrijking van de Duits-Germaanse cultuurgemeenschap”²².

In de derde vergadering van het bestuur op 2 maart 1918 was er weer sprake van een „Vlaamse avond”²³ die half april zou doorgaan. De tweede voorzitter, de groothandelaar in koffie en vermaarde kunstmecenas Ludwig Roselius²⁴, stelde een concert met Vlaamse kerkmuziek voor. Eggers gaf de voorkeur aan een voordracht van Stange over de Duits-Vlaamse betrekkingen en de propagandawerking in het kamp te Göttingen, die door een koor van krijgsgevangenen met Vlaamse volksliederen zou opgeluisterd worden. Stange lijkt inderdaad op 21 april 1918 een spreekbeurt in Bremen gehouden te hebben, vergezeld van een of twee van zijn beschermelingen uit Göttingen²⁵, terwijl van het geestelijke concert blijkbaar niets in huis is gekomen. Daarvoor was August Borms op 16 mei 1918 op bezoek in Bremen, waar hij een spreekbeurt hield over „de strijd van de Vlamingen voor hun volksaard”²⁶.

In de bestuursvergadering van 11 juli 1918 bracht Roselius het voorstel te berde, in Bremen met de steun van de Berlijnse Bund deutscher Gelehrter und Künstler het toneelstuk *Gudrun* van Albrecht Rodenbach op te voeren. Bovendien kwam een verzoek van de centrale van de Duits-Vlaamse Vereniging in Berlijn ter sprake, of de afdeling Bremen een voordrachtavond met de Jongvlaamse leider Jan Derk Domela Nieuwenhuis wou inrichten, die op dat tijdstip samen met een activistische delegatie in Duitsland rondreisde²⁷. Uit de beschikbare bronnen valt niet op te maken, of een van die twee projecten werd verwezenlijkt. In de volgende maanden lijkt de werking van de afdeling

22. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 15.01, nr. 19557, p. 138: telegram aan rijkskanselier von Hertling, Bremen, 7.3.1918.

23. Staatsarchiv Bremen, 7,26, nr. 258: Seedorf aan Tardel, Bremen, 27.2.1918.

24. Geboren te Bremen, 2.6.1874; stichter van de „Kaffee-Handels-AG” (Kaffee-Hag); Consul-generaal van Bulgarije; gestorven te Berlijn, 15.5.1943.

25. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Eggers aan Stange, Bremen, 10.1.1918; 16.2.1918; Stange aan Eggers, Göttingen, 18.2.1918; Eggers aan Stange, Bremen, 4.3.1918; Stange aan Eggers, 25.3.1918; KGL 86/2: von Unger aan Stange, Charlottenburg, 7.4.1918.

26. Staatsarchiv Bremen, 7,26, nr. 258: uitnodiging tot de voordracht van Borms voor de afdeling Bremen van de Deutsch-Flämische Gesellschaft, 16.5.1918; Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/3: Eggers aan Stange, Bremen, 19.6.1918.

27. Staatsarchiv Bremen, 7,26, nr. 258: Seedorf aan Tardel, Bremen, 9.7.1918; Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/2: baron von Gleichen (Bund deutscher Gelehrter und Künstler) aan Stange, Berlijn, 26.8.1918.

zachtjes ingedommeld te zijn. Eggers schreef aan zijn vriend Stange in Göttingen, dat de groep pas in de herfst of de winter weer een openbare manifestatie wou organiseren²⁸. Maar in de herfst van 1918 hadden de Duitsers wegens de nakende militaire ineenstorting al andere katten te geselen dan de Vlaamse kwestie. Het was dan ook niet meer dan consequent, dat de afdeling op een algemene ledenvergadering op 28 maart 1919 „ten gevolge van de gewijzigde situatie” officieel werd ontbonden²⁹.

Aken

Drie weken na de kring te Bremen zag ook in Aken een plaatselijke afdeling van de Duits-Vlaamse Vereniging het licht. Zij werd boven de doopvont gehouden door Konrad Beyerle, die op de stichtingsvergadering op 21 december 1917 de plechtige toespraak hield. Beyerle schetste de ontstaansgeschiedenis van de Duits-Vlaamse Vereniging en het verloop van de betrekkingen tussen Duitsland en Vlaanderen in de 19de eeuw. Hij noemde Ernst Moritz Arndt en Heinrich Hoffmann von Fallersleben als voorlopers van de toenadering tussen beide volkeren, vermeldde het Duits-Vlaamse Zangverbond uit de jaren veertig van de vorige eeuw en bracht de pogingen van het Alduitse Verbond, om in de jaren negentig opnieuw contacten te leggen met kringen van de Vlaamse Beweging, alsmede het door de Alduitsers uitgegeven Duits-Vlaamse tijdschrift *Germania* ter sprake. De Deutsch-Flämische Gesellschaft, beklemtoonde hij, zou niet rechtstreeks aan politiek doen, maar nochtans feitelijk „politieke vruchten” opleveren. Beyerle besloot zijn betoog met een persoonlijke beschouwing: „Wie door de Vlaamse zaak gegrepen werd, die laat ze niet meer los.”³⁰

De man die bij de stichting van de afdeling Aken het voortouw nam, was de arts Georg Anton Kersting³¹. Zijn belangstelling voor Vlaanderen was toen al tientallen jaren oud. Naar eigen zeggen kon hij Nederlands lezen en begrijpen. Als een van de meest diepgaande indrukken uit zijn prille jeugd noemde hijzelf de lectuur van de „Leeuw van Vlaanderen” en van „Jacob van Artevelde” van Hendrik Conscience. Vanuit Aken maakte hij later geregeld uitstapjes naar Vlaanderen en geraakte bekend met Frans van Cauweler, die op

28. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/3: Eggers aan Stange, Bremen, 2.5.1918; 19.6.1918.

29. Staatsarchiv Bremen, 7,26, nr. 258: Deutsch-Flämische Gesellschaft. Ortsgruppe Bremen. Bremen, 21.3.1919; uitnodiging tot ledenvergadering.

30. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 16, p. 195: ontwerp van de spreekbeurt op de stichtingsvergadering van de afdeling Aken van de Deutsch-Flämische Gesellschaft, 21.12.1917.

31. Geboren te Bocholt/Westfalen, 12.9.1864; getrouwd 21.3.1891 te Würzburg met Anna Maria Bayer; tijdens de Eerste Wereldoorlog 1915/16 legerarts te Gent; gestorven te Aken, 24.5.1944.

de Duitse katholiekendag te Aken 1912 bij hem thuis logeerde. Zijn oudste zoon, die in het begin van de Eerste Wereldoorlog als legerarts bij Poelkapelle gesneuveld was, had vóór de oorlog een half jaar te Gent geneeskunde gestudeerd. Zelf had Kersting als legerarts deelgenomen aan de Duitse inval in België en hij was in 1915 werkzaam geweest in Gent, waar hij kennis had gemaakt met de Jongvlaamse kring rond Domela Nieuwenhuis³².

In augustus 1915 publiceerde Kersting in de katholieke *Kölnische Volkszeitung* een artikel over het ontluikende activisme en het Duitse beleid in het bezette België³³. De Belgen, schreef hij, gedroegen zich na de Duitse inval als „koppige kinderen na een afstraffing”. Het Duitse bestuur zou zich niettemin een „streng, maar welwillende opvoeder tonen”. De Duitsers vonden de Vlamingen als „echte Germanen” sympathiek, vooral de flaminganten met hun uitgesproken „haat tegen de Walen”, die volgens Kersting hun meest opvallend kenmerk was. Door de bestaande Belgische taalwetgeving was de rechtsgelijkheid tussen Vlamingen en Walen slechts formeel, maar niet in feite verwezenlijkt. De onderdrukking van de moedertaal was de belangrijkste oorzaak van de socio-culturele achterstelling van de gedeeltelijk ongeletterde Vlaamse volksmassas. Volgens Kersting was de bevolking van het bezette Vlaanderen in de afgelopen maanden de schok van de Duitse inval geleidelijk te boven gekomen, omdat ze in de dagelijkse „vriendschappelijke” omgang met de Duitse soldaten had ondervonden, dat ze niet met „barbaren” te doen had. Enkele flaminganten waren zelfs al zover gevorderd, dat ze „de prestaties van het Duitse bestuur voor de Vlamingen dankbaar waarden en tot samenwerking met Duitsland bereid zijn”. Zij kregen het vooralsnog hard te verduren van vluchtelingenkranten als *De Vlaamse Stem* en van de Franstalige pers, die zich eveneens aan „antivlaamse hetze” bezondigde. Maar het Duitse bestuur eerbiedigde de Vlaamse taal. Duitse officieren en soldaten waren al naarstig Nederlands aan het leren.

Een minder propagandistisch beïnvloede voorstelling van zaken gaf Kersting een maand na het verschijnen van dit artikel in een brief, die niet voor het grote publiek was bestemd. Verrassend is vooral zijn beoordeling van de moord- en brandpartij te Leuven in augustus 1914, die lijnrecht indruiste tegen de tientallen jaren staande gehouden Duitse propagandathesis en met het Belgische standpunt en de bevindingen van de latere geschiedschrijving strookte. De „kwelijke” gebeurtenissen waren volgens Kersting niet te wijten aan Belgische franc tireurs, maar aan de „overprikkelde zenuwen” van dronken Duitse soldaten. Ook over de ontwikkeling van *De Vlaamse Stem*

32. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn, IA Belgien 63, nr. 7, A 27892: Kersting aan Hobohm, Gent, 23.9.1915.

33. Georg Anton KERSTING, *Zur flämischen Frage*, in: *Kölnische Volkszeitung*, jg. 56, nr. 678, 20.8.1915, pp. 1-2.

toonde hij zich nu beter op de hoogte dan uit zijn opstel van vier weken voordien gebleken was. Het blad, schreef hij, is helemaal in Duits vaarwater terechtgekomen, want „de aandelen zijn gewoon door ons overgekocht”. Met Beyerle deelde Kersting een vurige katholieke overtuiging. Volgens hem was de actie voor de uitbreiding van de „Vlaams-Duitse gedachte” in Vlaanderen niet gebaat met de steun van protestanten zoals Domela. Als bemiddelaars tussen Duitsers en Vlamingen kwamen slechts vooraanstaande katholieken in aanmerking zoals Frans van Cauwelaert³⁴.

Na een spreekbeurt van Beyerle over de Vlaamse Beweging en het Duitse beleid in België in november 1917 in Aken nam Kersting de taak op zich, een plaatselijke afdeling van de Duits-Vlaamse Vereniging op poten te zetten³⁵. Onder de eerste zeven leden die hij voor de nieuwe groep kon winnen, waren drie industriëlen en de directeurs van de filialen van de Deutsche Bank en de Dresdner Bank in Aken. Van de Dresdner Bank kon Kersting 200 Mark voor een voordracht van René de Clercq lospeuteren. Het kredietinstituut, dat, naar hij schreef, „blijk geeft van grote belangstelling voor Vlaanderen, vooral ook voor Antwerpen”, stelde nog „enkele duizend” Mark voor de werking van de groep in het vooruitzicht³⁶. De afdeling Aken van de Duits-Vlaamse Vereniging, die tot begin februari 1918 tot tachtig leden aangroeide, bekommerde zich onder meer om het lot van een speciale groep Vlamingen, nl. 300 gevangenen, die een straf uitzaten in de plaatselijke gevangenis. Kersting vroeg eind december 1917 Beyerle om lectuur, die hij aan de opgesloten Vlamingen wilde verdelen. Hun hechtenis in Duitsland moest volgens hem uitgebaat worden, om hun „vlaamsgezindheid” te verdiepen en hun „politiek bewustzijn” te bevorderen³⁷. Op 12 februari 1918 hield René de Clercq een voordracht voor de Duits-Vlaamse groep te Aken³⁸. Van de latere werking van de afdeling valt uit de beschikbare bronnen echter niets meer op te maken.

Berlijn

Begin 1918 kwam er ook te Berlijn een plaatselijke afdeling van de Deutsch-Flämische Gesellschaft tot stand, die echter geenszins te vereenzelvigen valt met

34. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn, IA Belgien 63, nr. 7, A 27892: Kersting aan Hobohm, Gent, 23.9.1915.

35. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 21, pp. 140-145: propagandaverslag Beyerle, Brussel, 27.12.1917; nr. 22, p. 388: Beyerle aan Stocky, Brussel, 8.12.1917.

36. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 22, p. 380: Kersting aan Beyerle, Aken, 26.11.1917.

37. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 18, pp. 88-89: Kersting aan Beyerle, Aken, 30.12.1917.

38. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 22, p. 361: aantekening van Beyerle, Brussel, 6.2.1918.

het nationale bestuur van de vereniging in de hoofdstad. Tussen de afdeling en het bestuur boterde het zelfs niet al te best. Getuige daarvan een brief van de oprichter van de afdeling, de conservatief-nationalistische advocaat Arnold Assmann³⁹, van april 1918, waarin hij een „zeer ongunstig” oordeel uitsprak over de lieden, die in het Berlijnse hoofdkantoor van de vereniging de dienst uitmaakten⁴⁰.

Het initiatief tot stichting van een aparte plaatselijke afdeling in de hoofdstad ging uit van een optreden van Konrad Beyerle, die op 15 januari 1918 een spreekbeurt was komen houden over de „grondslagen en doelstellingen van de Vlaamse Beweging”⁴¹. Op voorstel van Assmann beslisten de aanwezigen spontaan tot de oprichting van een eigen Duits-Vlaamse groep. De nieuwe afdeling werd een maand later, op 10 februari 1918, ter gelegenheid van een „Vlaamse namiddag” officieel opgericht. De voorzitter van de Berlijnse tak van de Deutsch-Flämische Gesellschaft, Franz von Reichenau⁴², hield een gedenkrede over de tien maanden tevoren overleden gouverneur-generaal van België, Moritz von Bissing; de professor in de wijsbegeerte Johannes Hielcher⁴³ uit Münster had het over het „wezen van de Vlaamse kunst”; Assmann zette het programma en de doelstellingen van de vereniging uiteen. Er werden Vlaamse liederen gezongen en tenslotte stuurde de vergadering een telegrafische groet aan de Raad van Vlaanderen, waarin ze haar „instemming” met diens streven betuigde⁴⁴.

In maart 1918 telde de afdeling te Berlijn 250 leden. Binnen de groep bestonden verschillende afzonderlijke commissies voor kunst, pers, toneel, letterkunde en propaganda⁴⁵. Van het bestuur maakten onder meer deel uit de nationalistische schrijver Fritz Bley⁴⁶, die al in de late jaren negentig een belangrijke

39. Assmann was in 1920 „vertrouwensmans” te Berlijn van de „Deutsche Notbund gegen die schwarze Schmach”, een rassistische organisatie met zetel in München, die gericht was tegen de aanwezigheid van soldaten uit de Franse koloniën in Afrika bij het Franse bezettingsleger in het Rijnland. In 1921 was Assmann betrokken bij de organisatie van een „Nederduitse week” te Berlijn van 8 tot 16 maart. Meer biografische gegevens zijn over hem niet bekend.

40. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/2: Assmann aan Stange, Berlijn, 9.4.1918.

41. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/3: Bericht Deutsch-Flämische Gesellschaft Berlin; *Deutscher Kurier*, nr. 16, 16.1.1918, p. 4: *Flanderns Wille*.

42. Over von Reichenau, cf. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus...*, p. 342 (19).

43. Geboren te Posen, 15.10.1871; buitengewoon hoogleraar in de wijsbegeerte aan de universiteit Münster; 1934 gewoon hoogleraar; gestorven te Münster, 26.8.1945.

44. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/1: Assmann aan Stange, Berlijn, 22.1.1918; 29.1.1918; Stange aan Assmann, Göttingen, 31.1.1918; Einladung zum deutsch-flämischen Februartee, Berlijn, 10.2.1918; *Tägliche Rundschau*, nr. 80, 13.2.1918: *Die deutsch-flämische Bewegung; Het Archief van den Raad van Vlaanderen. Uitgegeven door de Nationalen Bond voor de Belgische Eenheid*. Brussel 1929, p. 152.

45. *Vlameland*, nr. 3, maart 1918, p. 2.

46. Over Bley, cf. *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 1. Tiel/Utrecht 1973, pp. 192-193.

rol had gespeeld in de toenaderingspogingen van het Alduitse Verbond tot kringen van de Vlaamse Beweging; verder Professor Hielscher, de kunsthistoricus Professor Paul Schubring⁴⁷ en Assmann zelf⁴⁸. Op 26 maart 1918 luisterden de leden van de groep naar een toespraak van August Borms⁴⁹. Assmann, die begin april een bezoek bracht aan het krijgsgevangenkamp te Göttingen, richtte in zijn kantoor te Berlijn een leeskamer in met tijdschriften en brochures uit Vlaanderen en over de Vlaamse Beweging en zette bovendien een Nederlandse taal cursus op touw. De lessen gingen in een lokaal van het gebouw van de Pruisische kamer van volksvertegenwoordigers door⁵⁰. Op 18 april 1918, de eerste verjaardag van het overlijden van gouverneur-generaal von Bissing, kwamen de leden van de Duits-Vlaamse groep voor een herdenking aan zijn graf bijeen en legden er een krans neer⁵¹.

Te Berlijn werkte de plaatselijke afdeling van de Duits-Vlaamse Vereniging nauw samen met een Nederduitse cultuurkring, de „Westfalenbund”. Beide groepen organiseerden op 8 mei 1918 een „Nederduits-Nederlandse kunst-avond”, waar Professor Schubring uitweidde over de letterkundige en artistieke betrekkingen tussen Noord-Duitsland en de Nederlanden in het verleden, en de voorzitter van de „Westfalenbund”, de Nederduitse schrijver Jacob Bödewadt, in een toespraak beklemtoonde, „dat onze taken in Vlaanderen slechts vanuit een bewust Nederduits standpunt op te lossen zijn”⁵². In juni 1918 maakten leden van beide verenigingen een uitstapje naar Potsdam, om met de kunsthistoricus Schubring als gids de Nederlandse schilderijen in het kasteel Sanssouci te bezichtigen⁵³.

Op 27 juni 1918 had de afdeling Berlijn van de Deutsch-Flämische Gesellschaft alweer eens bezoek uit Vlaanderen. Vier professoren van de vernederlandste universiteit te Gent, Ferdinand Brulez, Adriaan Martens, Versluys en Albert Vlamynck, waren te gast op een debatavond met toespraken van Fritz Bley en de Nederlander Versluys. Die onderhield zijn publiek met het verhaal van de

47. Geboren te Godesberg, 28.1.1869; studeerde protestantse theologie en kunstgeschiedenis te Greifswald, Halle, Bonn, Marburg en Leipzig; 1898 doctor in de kunstgeschiedenis; 1907 professor aan de Technische Hogeschool Berlijn-Charlottenburg; 1909/10 prof. kunstgeschiedenis in Basel, daarna opnieuw Charlottenburg; 1920-1935 Technische Hogeschool Hannover; gestorven te Hannover, 7.11.1935.

48. *Vlameland*, nr. 5, mei 1918, p. 2.

49. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/2: von Unger aan Stange, Charlottenburg, 20.3.1918; *Vlameland*, nr. 4, april 1918, p. 4.

50. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/2: Assmann aan Riedel, Berlijn, 9.4.1918; Dreyer aan kampcommandant Göttingen, 24.4.1918.

51. *Vlameland*, nr. 5, mei 1918, p. 2.

52. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/2: von Unger aan Stange, 24.4.1918; *De Eekbom*, jg. 36, nr. 11/12, 15.6.1918, p. 11: *Nedderdütsch-nedderlännsch Kulturgemeenschaft*; *Vlameland*, nr. 5, mei 1918, p. 2; over Bödewadt, cf. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus...*, p. 300 (255).

53. *Vlameland*, nr. 7, juli 1918, p. 2.

ontwikkeling van de Jongvlaamse beweging te Gent en riep de aanwezigen op, „kordaat mee te werken” om de zelfstandigheid van Vlaanderen tot stand te brengen⁵⁴. De Berlijnse afdeling van de Duits-Vlaamse Vereniging bleef blijkbaar nog enkele jaren na de oorlog bestaan. De laatste levensuitingen van de groep waren twee „Vlaamse avonden” in februari en maart 1922⁵⁵.

Duisburg

In Duisburg groeide begin 1918 een afdeling van de Deutsch-Flämische Gesellschaft uit de werking van de vereniging voor de weggevoerde Vlaamse arbeiders ter plaatse. De man, die hier het initiatief nam, Hans Hartwig⁵⁶, was zelf afkomstig uit de buurt van Antwerpen, misschien als zoon van een Duitse vader en een Vlaamse moeder⁵⁷. Hartwig leidde het werklidensecretariaat van de Duits-Vlaamse Vereniging te Duisburg, dat op 17 februari 1918⁵⁸ was opgericht, om zoals tal van soortgelijke instellingen in verschillende andere steden van het Roergebied de zorg voor de sociale en culturele behoeften van de weggevoerde arbeiders te behartigen. In deze hoedanigheid belegde Hartwig vanaf begin 1918 elke zondag een vergadering van Vlaamse gedeporteerden met telkens enkele honderden deelnemers, waar activistische propagandaleuzen niet van de lucht waren⁵⁹. Het secretariaat te Duisburg, waar in het laatste oorlogsjaar meer dan 1700 Vlamingen, enkelen met hun gezinnen, vertoefden, beheerde met financiële steun van de plaatselijke grootnijverheid twee arbeiderstehuizen⁶⁰. Bij de oprichting van de Duits-Vlaamse groep waren dan ook industriële kringen, de werkgevers van de weggevoerde arbeiders, nauw betrokken. Op de stichtingsvergadering op 21 maart 1918 verkozen de aanwezigen na een toespraak van Hartwig de gewezen fabrieksdirecteur Philip Fi-

54. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/2: Deutsch-vlämische Bewegung. Bericht vom 28. Juni 1918.

55. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus...*, p. 240.

56. Geboren te Lillo bij Antwerpen, 3.9.1874; 1918 werkzaam bij het stadsbestuur te Duisburg; sedert begin 1918 Vlaamse arbeiderssecretaris aldaar; in de jaren twintig bevriend met de oud-activist Raf Verhulst; in deze tijd werkzaam bij de koolmijn Rheinpreussen te Duisburg-Homburg; nam op 3 februari 1929 deel aan de Bormsviering te Antwerpen, waar hij gesprekken voerde met Borms en andere vooraanstaande flaminganten; van Duisburg naar Mühlheim/Ruhr verhuisd op 25 augustus 1937; overlijdensdatum onbekend.

57. Volgens Beyerle was hij een in Duitsland genaturaliseerde Vlaming; cf. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 16, p. 123; maar zijn Duitse naam doet het aannemelijker lijken, dat hij afkomstig was uit een gemengd Duits-Vlaams gezin.

58. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus...*, p. 345 (63).

59. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 21, p. 218: aantekening van Beyerle, Brussel, 18.3.1918.

60. *Rhein-Ruhr-Zeitung*, nr. 209, 25.4.1918, p. 3: *Flandern-Abend*.

scher⁶¹ tot voorzitter van de afdeling⁶². Fischer was tot enkele maanden voordien baas geweest van de Phoenix-Werke, een staalbedrijf in de buitenwijk Ruhrort, dat gespecialiseerd was in de productie van tramsporen.

De nieuwe groep maakte zich voor het eerst in het openbaar bekend door een „Vlaamse avond” op 23 april 1918. Op het programma stond behalve de op dat soort manifestaties gewone zang van Vlaamse liederen en een voordracht met lichtbeelden over Vlaamse architectuur, een spreekbeurt van Konrad Beyerle over de geschiedenis van de Vlaamse Beweging. In zijn betoog kwam het activisme uit de verf als een reactie op de antivlaamse hetze na augustus 1914, waardoor de Vlamingen volgens hem genoodzaakt waren, de Duitsers om bescherming te vragen. Beyerle beklemtoonde, dat het bezettingsbestuur de Vlaamse Beweging niet had uitgevonden. Het had ze enkel gebruikt, om „in België de politiek te bedrijven, die onmisbaar is, wanneer men een bezet land wil regeren”. Beyerle somde de verwezenlijkingen van de Flamenpolitiek op: de vernederlandsing van de universiteit Gent, de bestuurlijke scheiding, de steun aan het Vlaamse zelfstandigheidsstreven. Een zelfstandig Vlaanderen, zo maakte hij zijn toehoorders diets, zou ook een borstweeer worden voor het Rijnland en zijn nijverheid. Na Beyerle beklom de krijgsgevangenen luitenant Piet van Rossem het spreekgestoelte, om ook uit naam van zijn kameraden zijn dank te betuigen aan de Duitsers voor hun inval in België in augustus 1914. Zij hadden daarmee volgens hem Vlaanderen gered. Van Rossem deed de plechtige belofte, dat in de toekomst ook de Vlamingen de Rijn, de „Duitse stroom”, met hand en tand zouden helpen verdedigen. Ook de burgemeester van Duisburg, Jarres, erevoorzitter van de plaatselijke afdeling van de Duits-Vlaamse Vereniging, kwam aan het woord. Hij loofde de praktische werking van de groep voor de Vlaamse arbeiders en beklemtoonde de achter dit alles liggende bedoeling, een Duits-Vlaamse verstandhouding op lange termijn in wederzijds belang te bevorderen⁶³.

In mei 1918 was Hartwig van plan, om voor de al bijeen 70 kinderen van de Vlaamse arbeiders te Duisburg twee scholen op te richten. Voor de leraar was een maandelijks wedde van 250 Mark voorzien, waarvan het stadsbestuur de

61. Geboren te Trier, 7.5.1846; 1864 student aan de Technische Hogeschool Berlijn; oorlogsdeelnemer 1866 en 1870/71; sedert 1872 werkzaam bij Phoenix in Ruhrort, waarvan hij van 1880 tot 1917 directeur was; sinds 1883 lid van de Vereniging van Duitse staalindustriëlen; sinds 1891 gemeenteraadslid in Duisburg; 1912-1918 lid van de provincieraad van het Rijnland; gestorven te Ruhrort, 19.2.1927.

62. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 16, pp. 124-125: Hartwig aan Beyerle, Duisburg, 22.3.1918.

63. Stadtarchiv Göttingen, KGL 86/3: *Volkszeitung für Ruhrort*, 24.4.1918; Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 16, p. 123: Propagandabericht, Brussel, 26.4.1918; *Rhein-Ruhr-Zeitung*, nr. 209, 25.4.1918, p. 3: *Flandern-Abend*.

helpt zou betalen. Aan Beyerle vroeg Hartwig, of die het gedaan kon krijgen, dat de Raad van Vlaanderen de andere helft voor zijn rekening nam⁶⁴.

Naar aanleiding van een bezoek van de voorzitter van de Raad, Pieter Tack, en van August Borms in Duitsland zette de Duits-Vlaamse groep te Duisburg op 28 juli 1918 een grootse propagandavergadering van Vlaamse arbeiders uit de stad en omstreken op touw. Hartwig zette in zijn toespraak de Vlamingen in de bloempjes, die alle bedreigingen ten spijt trouw bleven aan Vlaanderen en hun taal. Na de oorlog zouden ze noch Engels, noch Frans, noch Duits zijn, maar „Vlamingen in een vrij en zelfstandig Vlaanderen”. De Vlaamse arbeiderssecretaris uit Oberhausen, Antoon Geens, vergeleek de activistische leiders met de helden van de Guldensporenslag en betuigde zijn „rotsvast vertrouwen” in het beleid van de Raad van Vlaanderen. August Borms stelde in zijn toespraak de eis naar economische zelfstandigheid voor een „vrij en groot” Vlaanderen voorop. Na een toneelopvoering kwam de activist Tack aan het woord. Hij waarschuwde voor het gevaar van een economische boycot van Duitsland na het einde van de vijandelijkheden. Indien België zich dan door de Entente zou laten meesleuren in een handelsoorlog tegen de Centrale Mogendheden, zouden de gevolgen voor Vlaanderen, vooral voor de haven van Antwerpen, volgens Tack rampzalig zijn. Het land zou ten prooi vallen aan werkloosheid en verpaupering. Tack sprak de overtuiging uit, dat de kennismaking met de Duitse sociale wetgeving de Vlaamse arbeiders reeds had doen beseffen, in welk „land van verdrukking” ze tot hun wegvoering hadden geleefd. Het begrip „België”, besloot hij, moest verdwijnen en plaats maken voor een „zelfstandig vrij Vlaanderen”. In nogal ronkende bewoordingen bedankte tenslotte een zekere Jan de Ron uit naam van de Vlaamse arbeiders te Duisburg de activistische voormannen voor hun bezoek: „En vooraleer het Havere zal gelukken, ... de hand op onze koene leiders te leggen, zullen zij na harden kamp toch eerst over onze trillende lijken moeten stappen”.

Een avond later, op 29 juli, voerden Tack en Borms op een bijeenkomst van de Duits-Vlaamse groep te Duisburg het woord voor een Duits publiek van vooral grootindustriëlen en kooplieden. Tack verweet de Belgische regering, door de economische frontvorming met de Entente de belangen van Vlaanderen in het gedrang te brengen. Hij stelde de „uitbuiting van de Vlaamse arbeiders door Frankrijk” vóór de oorlog en de deerlijke economische toestand van Vlaanderen aan de kaak. Borms had het over de geschiedenis van Vlaanderen sedert de middeleeuwen⁶⁵.

Sint-Hubertusstraat 7
3000 Leuven

64. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 22, p. 164: aantekening van Beyerle, Brussel, 28.5.1918.

65. *Gazet van Brussel*, jg. 5, nr. 231, 27.8.1918, p. 2: *Bij onze Vlaamsche arbeiders te Duisburg*; Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 22, p. 155: Hartwig aan Oboussier, Duisburg, 18.7.1918; p. 156: Oboussier aan Beyerle, Antwerpen, 21.7.1918.